

ПОЛТАВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Факультет обліку та фінансів
Кафедра фінансів, банківської справи та страхування

Пояснювальна записка

до кваліфікаційної роботи
на здобуття ступеня вищої освіти Магістр

на тему: «Податок на доходи фізичних осіб у системі прямого оподаткування»

Виконав: здобувач вищої освіти
за освітньо-професійною програмою
Фінанси, банківська справа та страхування
спеціальності 072 Фінанси, банківська справа
та страхування
ступеня вищої освіти Магістр
групи 1
Оніпко Б. Л.

Полтава - 2021 року

ЗМІСТ

Вступ.....	3
Розділ 1. Теоретичні аспекти виникнення та функціонування системи прибуткового оподаткування громадян.....	7
1.1. Економічна сутність та фіскальна роль особистого оподаткування у сучасній податковій системі.....	7
1.2. Теоретичні та методичні аспекти податкових правовідносин держави і населення в сфері оподаткування доходів фізичних осіб.....	12
Розділ 2. Стан справляння податку на доходи фізичних осіб та оцінка його фіскальної та соціальної ефективності.....	17
2.1. Аналіз досягнутого рівня оподаткування доходів фізичних осіб.....	17
2.2. Оцінка сучасної практики оподаткування доходів фізичних осіб у формі заробітної плати.....	26
Розділ 3. Розвиток системи особистого оподаткування фізичних осіб за доходами від різних видів діяльності.....	33
3.1. Напрями удосконалення фінансового механізму оподаткування доходів громадян крізь призму позитивного зарубіжного досвіду..	33
3.2. Перспективи оптимізації системи управління та адміністрування податкових відносин щодо податку на доходи фізичних осіб.....	40
Висновки.....	46

ВСТУП

Актуальність теми. Центральною ланкою сучасної податкової системи є оподаткування доходів фізичних осіб. Це пов'язано не тільки з тим, що всі суспільні відношення так чи інакше замикаються на людину, робітника, але й тим, що тяжкість податку на доходи фізичних осіб задає рівень обкладання іншими податками. Тому податок на доходи фізичних осіб займає у податковій системі держави провідне місце як її обов'язкова компонента.

Система оподаткування доходів фізичних осіб у кожній країні є регулятором взаємовідносин між державою та громадянами – платниками податків. Вона, з одного боку, забезпечує фінансову базу держави, а з іншого – виступає головним знаряддям реалізації її економічної доктрини. Тому, встановлюючи розміри оподаткування доходів фізичних осіб, держава прагне не тільки забезпечити стабільну дохідну базу, а й чинити вплив на розмір заощаджень громадян, з метою.

Проблемам, пов'язаним з трансформацією процесів оподаткування, присвячено значну кількість досліджень вітчизняних учених В. Андрущенко, О. Василика, В. Вишневського, В. Гейца, А. Данилова, О. Десятинюк, В. Загорського, Ю. Іванова, А. Крисоватого, І. Луніної, В. Мельника, В. Опаріна, А. Соколовської, В. Суторміної, А. Тищенка, В. Федосова, С. Юрія та ін.

Разом з тим проблема вибору раціональних форм і методів оподаткування в період реформування податкової системи все ще залишається відкритою, а вітчизняна практика в цьому питанні далека від досконалості. Важливість вирішення зазначених проблем та необхідність їх дослідження обумовили вибір теми кваліфікаційної роботи, визначили її мету та завдання.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Кваліфікаційна робота виконана в межах програми науково-дослідних робіт кафедри фінансів, банківської справи та страхування за темою „Удосконалення механізму фінансової діяльності підприємств, організацій і установ”.

Мета та завдання для дослідження. За мету дослідження в кваліфікацій-

ній роботі визначено дослідження існуючої системи прибуткового оподаткування та розробка практичних рекомендацій щодо удосконалення фінансового механізму оподаткування фізичних осіб, зокрема на основі врахування позитивного зарубіжного досвіду.

Втілення визначеної мети вимагало постановки і вирішення наступного кола завдань: узагальнити теоретичні підходи до визначення сутності та функцій системи оподаткування доходів фізичних осіб в Україні; визначити роль та місце податку на доходи фізичних осіб в економічній системі держави; оцінити діючу практику прибуткового оподаткування громадян в умовах функціонування окремого податкового агента; визначити превентивні заходи щодо удосконалення моделі стягнення податку на окремі види доходів фізичних осіб; виділити позитивний досвід зарубіжних країн в сфері особистого оподаткування, який має можливості для адаптації до вітчизняних реалій;

Предмет і об'єкт дослідження. Об'єктом дослідження – фінансовий механізм справляння податку на доходи фізичних осіб. Предмет дослідження Являють теоретичні та практичні аспекти розвитку фінансових відносин в сфері оподаткування доходів фізичних осіб.

Методи дослідження. Основою дослідження є фундаментальні положення економічної теорії, праці вітчизняних і зарубіжних вчених з проблем оподаткування доходів фізичних осіб. Для реалізації поставлених завдань дослідження використовувалися такі методи: історико-генетичний, нормативний; діалектичний метод пізнання та теоретичного узагальнення, абстрактно-логічний, індукції та дедукції, графічний і табличний, абстрактно-логічний тощо.

Інформаційна база. Теоретичну базу кваліфікаційної роботи становлять сукупність загальнонаукових та спеціальних прийомів і методів дослідження. Базою для виконання кваліфікаційної роботи виступало ХХХ, зокрема матеріали, що включають фінансову та податкову звітність.

Наукова новизна та практичне значення одержаних результатів. В кваліфікаційній роботі одержано ряд результатів теоретичного та практичного характеру, які пов'язані з розробкою перспективних напрямів розвитку системи

оподаткування доходів населення, зокрема набуло подальшого розвитку дослідження щодо обґрунтування організаційного механізму управління та адміністрування в сфері особистого оподаткування фізичних осіб. Практичне значення одержаних результатів полягає в розробці та наданні рекомендацій щодо удосконалення оподаткування доходів фізичних осіб і підтверджується відгуком з підприємства, на матеріалах якого виконувались дослідження.

Особистий внесок здобувача. Кваліфікаційна робота є самостійно виконаним науковим дослідженням. Усі розробки та пропозиції, що містяться в роботі, належать особисто автору.

Апробація результатів дослідження. Результати дослідження доповідалися та отримали позитивні оцінки на: VI всеукраїнській науково-практичній конференції молодих вчених [„Наукове забезпечення розвитку національної економіки: досягнення теорії та проблеми практики”] (м. Полтава, ПДАА, 2019, рік), VII всеукраїнській науково-практичній конференції молодих вчених [„Наукове забезпечення розвитку національної економіки: досягнення теорії та проблеми практики”] присвяченій 100-річчю з часу заснування Полтавської державної аграрної академії (Полтава : ПДАА, 2020 рік), регіональній студентській науково-практичній інтернет-конференції [„Сучасні тенденції розвитку бухгалтерського обліку та оподаткування в Україні: глобальні виклики – управлінські рішення”] (м. Лубни, 2020 рік), всеукраїнській науково-практичній конференції [„Тенденції розвитку економіки у 2020 році: аналітичний та теоретико-методологічний аспекти”] (м. Одеса, 2021 рік), IV всеукраїнській науково-практичній інтернет-конференції [„Актуальні проблеми та перспективи розвитку обліку, аналізу та контролю в соціально-орієнтованій системі управління підприємством”] (м. Полтава, ПДАА, 2021 рік), всеукраїнській науково-практичній конференції [„Прогнозування економічного відновлення національної економіки”] (м. Одеса : ЦДЕР, 2021 рік), студентській науковій конференції Полтавської державної аграрної академії (м. Полтава: ПДАА, 2021 рік)..

Публікації. За результатами дослідження опубліковано 8 наукових праць загальним обсягом 1,82 др. арк.

Структура та обсяг кваліфікаційної роботи. Кваліфікаційна робота складається з вступу, трьох розділів, висновків, додатків, списку використаних джерел, що нараховує 67 найменувань, містить 17 таблиць, 9 рисунків, 30 додатків. Основний зміст кваліфікаційної роботи викладено на 56 сторінках друкованого тексту.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ВИНИКНЕННЯ ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ СИСТЕМИ ПРИБУТКОВОГО ОПОДАТКУВАННЯ ГРОМАДЯН

1.1. Економічна сутність та фіскальна роль особистого оподаткування у сучасній податковій системі

Адаптуючи визначення податку як обов'язкового платежу, який фіскально стягується до бюджетів усіх рівнів у визначеному Податковим кодексом порядку, необхідно зазначити, що податок з доходів фізичних осіб являє собою сплату коштів фізичними особами, зареєстрованими під індивідуальним номером платника податків до казни з доходів, які отримано як на території України, так і за її межами.

Соціальний зміст податку з доходів фізичних осіб дає можливість дотримання рівноваги в суспільстві шляхом зміни співвідношення між доходами різних соціальних груп платників, через застосування податкових соціальних пільг і податкової знижки з метою зменшення нерівності в доходах між ними. Разом з тим, у наукових доробках Радової О. В. відзначається, що для забезпечення соціально-економічної справедливості податкової політики в Україні необхідне застосування таких моментів зарубіжного досвіду, як врахування сімейного стану платника, кількості працюючих у сім'ї, наявність дітей та утриманців [54].

Система оподаткування доходів фізичних осіб – це взаємопов'язана сукупність дій та методів оподаткування доходів резидентів та нерезидентів, за безпосередньої участі податкового агента із застосуванням податкових фіскальних інструментів, під впливом зовнішніх чинників.

Головною складовою системи оподаткування доходів фізичних осіб податком на доходи виступає організація оподаткування, яка передбачає певну послідовність дій податкового агента, спрямовану на чітке податкове трактування основних елементів оподаткування. Елементи оподаткування: доходи фізичних

осіб, база оподаткування, ставки податку, податкові соціальні пільги та податкова знижка формують фіскальні інструменти оподаткування фізичних осіб що застосовують роботодавці. Водночас доходи, які оподатковуються, формуються із доходів у вигляді заробітної плати, дивідендів, матеріального забезпечення з тимчасової втрати працездатності, сум винагород відповідно до умов цивільно-правового характеру, доходів від продажу майнових і немайнових прав, банківських відсотків, доходів від надання майна в оренду, інвестиційного прибутку, пасивних доходів, додаткового блага від роботодавця тощо [45].

Доходи, що не відносяться до розрахунку загального місячного оподаткованого доходу (не обкладаються податком), включають в себе пенсії, суми державної та соціальної допомоги, державні премії чи стипендії, компенсаційні витрати на відрядження, допомогу на поховання, основну суму депозиту та інші.

Оскільки доходи фізичних осіб та їх оподаткування є ключовими чинниками впливу на економічний розвиток держави, то система оподаткування доходів повинна базуватися на певному податковому механізмі. Загальновідомо, що механізм являє собою набір взаємопов'язаних елементів та процес послідовності певних перетворень. У сучасних умовах механізм оподаткування доходів фізичних осіб представляє собою певну послідовність дій, спрямовану на оподаткування доходів та адміністрування податку. Складовими механізму оподаткування доходів є механізми оподаткування кожного виду доходів, справляння податків, з яких передбачено Податковим кодексом.

Оскільки податок із доходів фізичних осіб має скерованість на соціальну справедливість, то ставить рівень оподаткування в пряму залежність від обсягів доходу платника. Соціалізованими податковими інструментами можна вважати податкову соціальну пільгу та податкову знижку.

Податкова соціальна пільга зменшує об'єкт оподаткування на суму, що залежить від прожиткового рівня, та щорічно коригується через зміну бюджетних показників. Можна погодитись із висновками Федосової В. Є. що соціальна пільга, як преференційний інструмент у системі оподаткування доходів фізич-

них осіб, не виконує належним чином покладену на неї основну функцію – підвищення платоспроможності громадян у сегменті незаможних верств населення після орієнтації обмеження для її застосування на прожитковий рівень[60].

Витратним інструментом державних органів можна вважати податкову знижку. Податковим кодексом чітко визначені концепції обмеження її використання, при дотриманні яких можна повернути частку надмірно сплаченого податку на доходи фізичних осіб.

Як будь-який процес у системі, оподаткування доходів фізичних осіб потребує дотримання чітко визначених принципів оподаткування. У наукових дослідженнях Саєнко О. Р. стверджується що основним напрямом розвитку податкової системи України як основи для її вдосконалення може бути більш активне втілення ґрунтовних принципів оподаткування [57]. З огляду на функціональне призначення й особливості податку з доходів фізичних осіб основними потрібно вважати принципи, відображені на рис. 1.1.

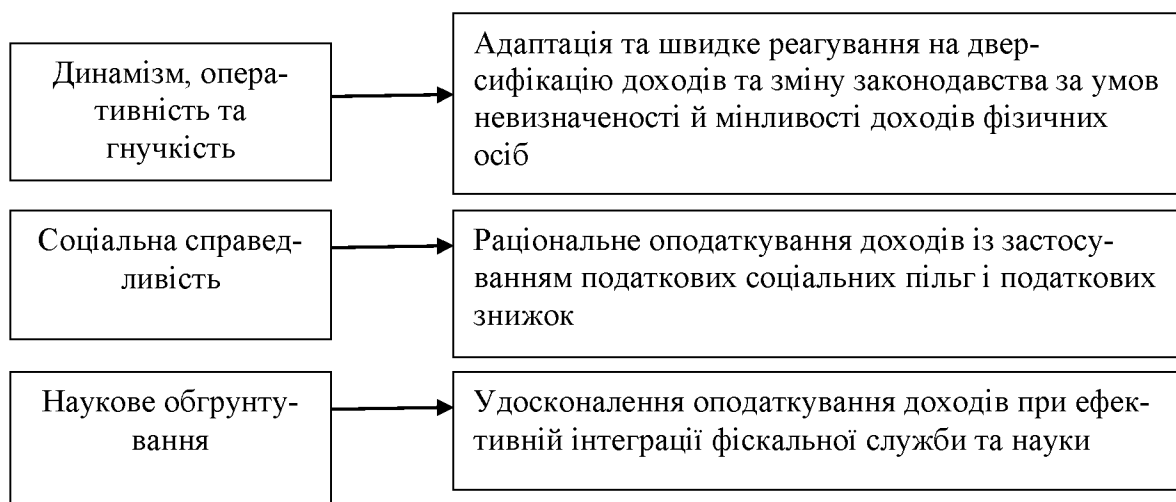

Рис. 1.1. Основні принципи податку на доходи фізичних осіб

Послідовний процес оподаткування доходів фізичних осіб відбувається за обов'язкової умови дотримання визначених принципів, що в результаті здатні забезпечити ефективне функціонування системи оподаткування доходів. Через недотримання відповідних принципів процес наповнення бюджетів різних рівнів знаходиться під безпосереднім впливом чинників, що стримують фіскальну функцію податку на доходи.

Фіскальний потенціал податку на доходи фізичних осіб, який є одним із основних джерел доходів бюджетів, характеризує його здатність забезпечувати необхідними коштами фінансування економічного та соціального розвитку країни та її регіонів. Реалізацію фіскальної функції податків можна оцінити через фіскальну ефективність. Фіскальна ефективність оподаткування визначається ефективністю механізму справляння кожного податку окремо і податкової системи загалом [40].

Практична цінність проведення оцінювання фіскальної ефективності окремих видів податків полягає у визначенні співвідношення податкових надходжень та доходів бюджету і ВВП країни; якими є витрати фінансових ресурсів щодо надання послуги (збір податку); чи отримують платники податків (споживачі послуг) задоволення від їх сплати (споживання продукту) тощо [19].

Податок на доходи фізичних осіб належить до загальнодержавних податків. Порядок його оподаткування регулюється розділом IV Податкового кодексу України. Податок на доходи фізичних осіб стягується з доходів резидентів та нерезидентів, які отримують доходи із джерел їх походження в Україні [53]. Окрім того, слід зазначити, податок на доходи фізичних осіб, як і всі інші податки, є обов'язковим, безумовним платежем до Державного бюджету України, що справляється з платників податку – фізичних осіб згідно з Податковим кодексом України.

Податок на доходи фізичних осіб дозволяє регулювати розмір кінцевих доходів населення без зміни співвідношення між результатами праці та його оплатою. Податок на доходи фізичних осіб відноситься до прямих податків, вилучається у грошовому вигляді за звітний рік і враховується на основі загального заробітку фізичних осіб. Зараз масово обговорюють перспективи його реформування з метою збільшення фіскальних функцій і досягнення справедливості оподаткування.

Розрахунки фіскальної значущості податку на доходи фізичних осіб показують тенденцію до збільшення цих показників (табл. 1.1).

Фіскальна значущість податку на доходи фізичних осіб у ВВП з кожним

роком зростає. Так, у 2017 році вона становила 6,22 %, у 2018 році відбулося зростання на 0,24 %, у 2019 році тенденція залишилася незмінною і значення показника становило 6,93 %, тобто відбулося збільшення на 0,47 %. Коефіцієнт ефективності податку на доходи фізичних осіб у ВВП має аналогічну тенденцію до зростання, що є позитивною динамікою [47].

Таблиця 1.1

Оцінка фіскальної ефективності в Україні за 2017-2019 роки

Показник	2017 р.	2018 р.	2019 р.
Валовий податковий розрив, млрд грн	+3,1	+3,1	+5,7
Коефіцієнт збирання ПДФО	1,02	1,01	1,02
Фіскальна значущість ПДФО у місцевих бюджетах, %	22,03	24,56	29,53
Фіскальна значущість ПДФО у державному бюджеті, %	9,53	9,96	11,01
Фіскальна значущість ПДФО у ВВП, %	6,22	6,46	6,93
Коефіцієнт ефективності ПДФО у ВВП	0,35	0,36	0,38

На збільшення фіскальної ефективності прямих податків впливають такі вагомні чинники:

- 1) рівень доходів юридичних і фізичних осіб;
- 2) можливість нарощування фізичними та юридичними особами власного капіталу;
- 3) інвестиційний клімат в економіці загалом та у галузевому розрізі;
- 4) рівень доходів і витрат населення;
- 5) інфляція в країні;
- 6) стабільність та передбачуваність змін податкового законодавства тощо.

Варто наголосити, що податок на доходи фізичних осіб – не лише джерело формування доходів державного та місцевих бюджетів, а й механізм перерозподілу доходів між різними верствами населення. За допомогою даного податку держава має можливість впливати на рівень доходів і заощаджень громадян. Він є соціальним регулятором, так як перерозподіляє доходи кожного члена суспільства, під час його сплати формуються взаємозв'язки платників з дер-

жавою, так як кожен з них стає учасником бюджетного процесу щодо формування доходів держави.

1.2. Теоретичні та методичні аспекти податкових правовідносин держави і населення в сфері оподаткування доходів фізичних осіб

Головним призначенням оподаткування доходів є наповнення бюджету. Отримані кошти мають величезне значення для повноцінного соціально-економічного розвитку держави.

Доцільно відзначити, що ставки податку на доходи фізичних осіб в Україні змінювалися досить часто. До 2004 р. розмір ставки залежав від оподаткованого доходу і діяла прогресивна шкала оподаткування зі ставками від 10 % до 40%, залежно від доходу (чим вищий дохід, тим вищою була ставка). З 2004 р. Україна перейшла на єдину ставку податку з доходів фізичних осіб – 13 %, а з 2007 р. – 15 %. У 2011 – 2014 рр. було встановлено дві ставки податку 15 % та 17 % (від суми доходів понад 10 мінімальних заробітних плат). У 2015 р. – 15 % та 20 % (від суми доходів понад 10 мінімальних заробітних плат). Із 2016 р. в Україні введено єдину ставку податку на доходи фізичних осіб – 18% [5].

Світова практика щодо справляння податку на доходи фізичних осіб, його ставок та механізмів сплати його до бюджету є досить різноманітною.

Загалом, учені виділяють чотири схеми розподілу надходжень від податку на доходи фізичних осіб між бюджетами різних рівнів:

- 1) з незалежним встановленням ставок податку на різних адміністративних рівнях (так звана «децентралізована») (притаманна Сполученим Штатам Америки, Японії, країнам Скандинавії). Центральний бюджет (бюджети регіонів) отримують свої надходження від податку на доходи фізичних осіб, а муніципалітети – свої. Величина надходжень залежить від встановлених податкових ставок. Адміністрування податку може відбуватися як лише державними податковими органами, так і паралельно з місцевими. Оскільки така система зумов-

лює диференціацію ставок від податку на доходи фізичних осіб в межах країни та може мати вплив на міграцію населення між регіонами (муніципалітетами), органи місцевого самоврядування при встановленні своїх ставок податку відстежують величину справляння від податку на доходи фізичних осіб в сусідніх муніципалітетах [16];

2) відрахування від єдиної ставки, встановленої центром (застосовувалась на початку 2000-х рр. у Японії). Ця схема передбачала встановлення центральним урядом загальної податкової ставки, яка потім централізовано розподіляється за єдиним нормативом; при цьому частина надходить до регіональних та місцевих бюджетів. Ця система давала змогу доволі швидко (через прийняття відповідних змін до бюджетного законодавства) посилювати чи послаблювати централізацію надходжень від податку на доходи фізичних осіб до державного бюджету [43];

3) централізована, за якої вся сума податку на доходи фізичних осіб надходить до центрального бюджету і не перерозподіляється до бюджетів нижчих рівнів (Франція, Великобританія). Натомість наповнення регіональних та місцевих бюджетів відбувається завдяки іншим податкам (здебільшого податку на нерухомість);

4) горизонтального («до бюджетного» вирівнювання (Німеччина). Ця схема передбачає акумуляцію надходжень від податку на доходи фізичних осіб на окремих міжбюджетних рахунках (а не в бюджеті) з наступним розподілом за встановленою законодавством формулою в бюджети територій [59].

Податок на доходи фізичних осіб у структурі податкових надходжень зведеного бюджету України займає найбільшу частку серед прямих податків. Це в середньому 20 – 23 % (90 % від якого – надходження до місцевих бюджетів, 10 % – надходження державного бюджету). У структурі податкових надходжень місцевих бюджетів його частка є найбільшою і становить в середньому до 60 % усіх податкових надходжень.

Водночас актуальною проблемою, яка потребує вирішення, є неврахування у процесі зарахування податку на доходи фізичних осіб до різних місцевих

бюджетів місця реєстрації фізичної особи – платника податку. Відповідно до ч. 2 статті 64 Бюджетного кодексу України, зарахування податку на доходи фізичних осіб до відповідного місцевого бюджету відбувається залежно від: місцезнаходження (розташування) податкового агента – юридичної особи; місця реєстрації податкового агента – фізичної особи в органах Державної податкової служби України; податкової адреси фізичної особи, котра отримує доходи від особи, яка не є податковим агентом [12].

Діючий порядок зарахування зазначеного податку спрощує його справляння для податкових агентів та адміністрування для органів Державної податкової служби України, але в окремих випадках він слугує однією з причин недостатнього бюджетного забезпечення реалізації функцій органів місцевого самоврядування.

Наприклад, якщо місцезнаходження податкового агента не збігається з місцем реєстрації фізичної особи – платника податку на доходи фізичних осіб, то утриманий податок надійде до місцевого бюджету за місцезнаходженням податкового агента, а відшкодування витрат фізичної особи, яка має право на податкову знижку з податку на доходи фізичних осіб, та фінансування наданих зазначеній фізичній особі суспільних послуг проводять за рахунок місцевого бюджету залежно від її місця реєстрації.

Зважаючи за збільшення сум податкових надходжень місцевих бюджетів України від податку на доходи фізичних осіб у період 2015 – 2020 рр., у відсотковому вимірі теж відбувається щорічне підвищення податкових надходжень. Ключовими чинниками, що впливають на номінальне зростання надходжень податку на доходи фізичних осіб, є інфляція, а також щорічне підвищення мінімальної заробітної плати, зміни ставок оподаткування та інші новації податкових реформ останніх років [14].

Податок на доходи фізичних осіб – це вагомий регулятивний важіль, який розподіляє фінансові ресурси між державою та населенням. Під час справляння податку на доходи фізичних осіб формуються певні взаємозв'язки держави з населенням, адже кожен платник стає учасником бюджетного процесу в частині

формування доходів. Податок на доходи фізичних осіб є одним із головних джерел доходів бюджету держави та місцевих бюджетів, завдяки якому регулюються доходи і накопичення різних соціальних груп населення. Державне регулювання податку на доходи фізичних осіб в умовах децентралізації влади – це політикоекономічний процес, що ґрунтується на реалізації відповідної державної податкової політики як сукупності форм і методів державного впливу на суб'єктів оподаткування та отримувачів податків.

Держава регулює податок на доходи фізичних осіб з метою визначення оптимальної моделі розвитку взаємовідносин, які виникають під час адміністрування та розподілу податку. Також для регулювання в країні приймаються законодавчі нормативи, правила, вимоги та процедури адміністрування і перерозподілу даного податку [38].

Оскільки на сучасному етапі в Україні відбулася реформа децентралізації, для успішного функціонування об'єднаних територіальних громад, їх соціального та економічного розвитку, який потребує і значних фінансових ресурсів, актуальним є питання винайдення додаткових податкових інструментів-ресурсів, що формують місцеві бюджети, провідне місце серед яких займає саме податок на доходи фізичних осіб.

Це дасть змогу отримати надходження податку на доходи фізичних осіб до бюджету тієї громади, де безпосередньо здійснюється діяльність підприємств. Органи місцевого самоврядування повинні активно застосовувати наявні у них інструменти впливу на суб'єкти підприємницької діяльності для залучення до своїх громад такого необхідного фінансового ресурсу, як податок на доходи фізичних осіб, та повною мірою вживати заходів для забезпечення фінансових можливостей громад.

У сучасних умовах податку на доходи із фізичних осіб, як свідчить В. М. Мельник, належить важливе місце в забезпеченні фінансової стабільності, соціальної справедливості та стабільного економічного розвитку [41].

Така ситуація, на наш погляд, вимагає безумовного дотримання вимог податкового та бюджетного законодавства платниками податків, дієвого конт-

ролю за податковими надходженнями до бюджету як від податкових служб, так і органів місцевого самоврядування, реалізації чіткої державної податкової політики для визначення оптимальних норм та правил щодо процедури сплати податку на доходи фізичних осіб до відповідного бюджету з метою розвитку громад та підвищення їх платоспроможностей задля добробуту громадян.

РОЗДІЛ 2

СТАН СПРАВЛЯННЯ ПОДАТКУ НА ДОХОДИ ФІЗИЧНИХ ОСІБ ТА ОЦІНКА ЙОГО ФІСКАЛЬНОЇ ТА СОЦІАЛЬНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ

2.1. Аналіз досягнутого рівня оподаткування доходів фізичних осіб

ХХХ, на матеріалах якого виконувалось дослідження є сільськогосподарським підприємством, яке має права юридичної особи, володіє відокремленим майном, від свого імені набуває майнові та особисті немайнові права, вступає в зобов'язання, орендує майно та землю, здійснює будь яку виробничу, комерційну, посередницьку та іншу господарську діяльність, що не суперечить чинному законодавству і Статуту, з метою одержання прибутку.

З метою проведення аналізу фінансового стану ХХХ слід розглянути сукупність показників, що характеризують: майновий стан, фінансову стійкість, ліквідність та платоспроможність, фінансові результати і рентабельність, ділову активність підприємства тощо, використовуючи інформацію з Фінансового звіту суб'єкта малого підприємництва (додатки: А1, А1, А3).

Активи являють собою фінансово-економічні ресурси підприємств в різних видах для використання під час здійснення ними господарської діяльності, формуючись для досягнення конкретних цілей та втілення стратегії економічного розвитку та характеризуючи, при цьому, основу його економічного потенціалу. Невід'ємним елементом загальної оцінки активів ХХХ є аналіз його майнового стану за інформацією бухгалтерського балансу з використанням прийомів горизонтального і вертикального аналізу з обчисленням показників структури та динаміки (табл. 2.1, додаток Б1).

Аналітичні дані табл. 2.1 вказують на наявність стабільних тенденцій зміни обсягів майна ХХХ за досліджуваний період. Так за 2018 – 2019 років загальна вартість майна підприємства збільшилась на 11656,7 тис. грн, або на 23,5 %. За наступні два роки темп приросту обсягів майна ХХХ суттєво уповільнився – зростання склало лише 2223,7 тис. грн, або 3,6 %. Протилежні темпи зміни

обсягів окремих видів активів ХХХ обумовили зростання питомої ваги необоротних активів в складі майна підприємства, як в абсолютному (рис. 2.1), так і відносному виразах.

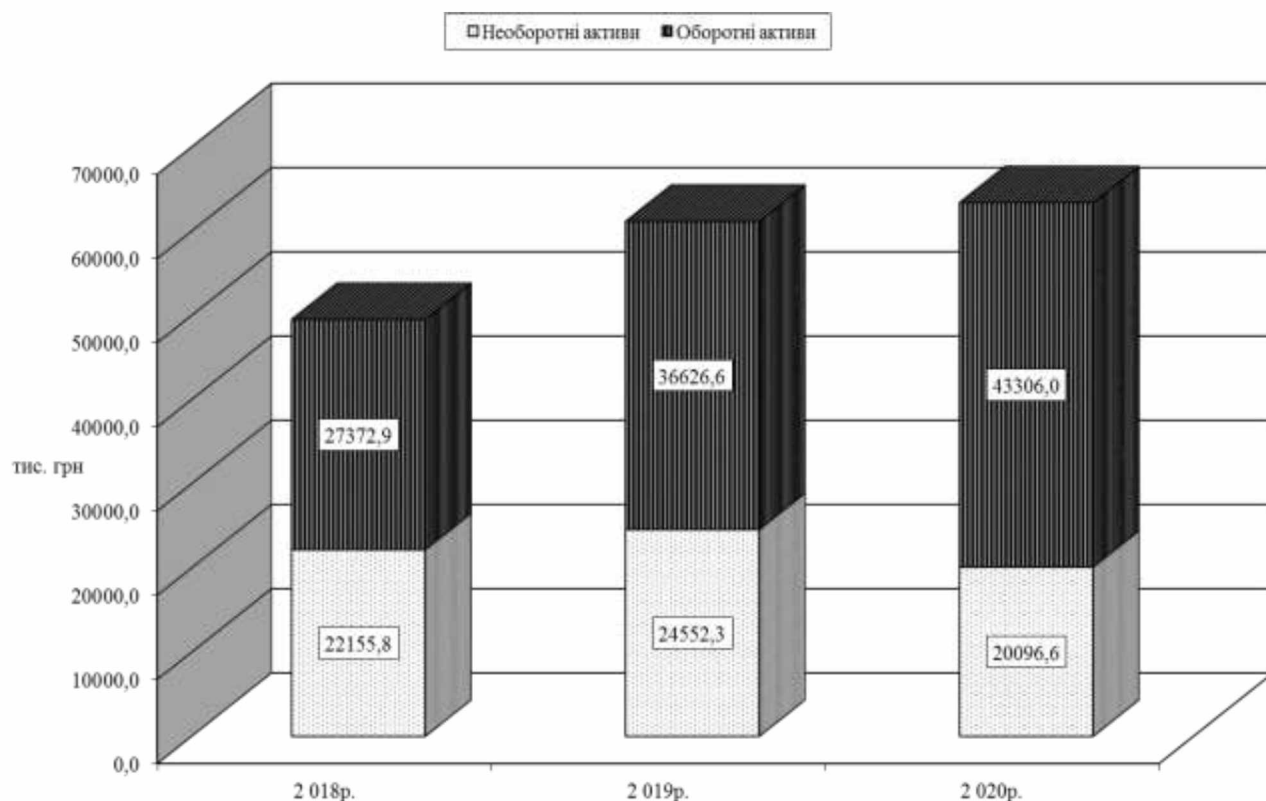

Рис. 2.1. Склад та динаміка окремих видів активів ХХХ, 2018 – 2020 рр.

Види і послідовність формування фінансових результатів підприємства з врахуванням сформованих окремо доходів та витрат проаналізовано в табл. 2.2 (додаток Б2).

Дані табл. 2.2 свідчать про негативний момент в діяльності ХХХ, що полягає в погіршенні його фінансових результатів за період 2018 – 2019 рр. Так, величина чистого прибутку на підприємстві за цей період зменшилась більше ніж в три рази з 2437,9 тис. грн до 768,1 тис. грн. За наступні два роки ситуація кардинально змінилась в позитивну сторону, що підтверджує наявний значний приріст чистого прибутку – до рівня 14023,6 тис. грн. Наочним відображенням динаміки зміни згаданих показників, а також факторів, які мали вплив на такі зміни слугує рис. 2.2 (додаток Б3).

Ліквідність ХХХ, як і інших подібних господарюючих суб'єктів – це його здатність швидко продати активи й одержати гроші для оплати своїх зобов'язань. З категорією ліквідності тісно пов'язане поняття платоспроможності, яке характеризує здатність підприємства своєчасно й повністю виконати свої платіжні зобов'язання, що впливають із кредитних та інших операцій, грошового характеру і мають певні терміни оплати. Оперативний аналіз платоспроможності ХХХ дає можливість виявити ознаки неплатоспроможності в діяльності підприємства для їх подальшого усунення (табл. 2.3).

Таблиця 2.3

**Оцінка та виявлення ознак неплатоспроможності ХХХ,
2018 – 2020 рр., тис. грн**

Показники	2018 р.	2019 р.	2020 р.	Відхилення (+,-) 2019 р від 2018 р.	Відхилення (+,-) 2020 р від 2019 р.
Довгострокові фінансові інвестиції	12,8	12,8	12,8	0	0
Поточні фінансові інвестиції	0	0	0	0	0
Грошові кошти та їх еквіваленти	393,7	745,7	4074,4	352,0	3328,7
Поточні зобов'язання	2246,7	7597,5	3455,5	5350,8	-4142
Показник поточної неплатоспроможності	-1840,2	-6839	631,7	-4998,8	7470,7
Коефіцієнт покриття (Загальний коефіцієнт ліквідності)	12,184	4,821	12,532	-7,363	7,712
Коефіцієнт забезпечення власними засобами	0,918	0,793	0,920	-0,125	0,128
Чистий прибуток ("-" збиток)	2437,9	768,1	14023,6	-1669,8	13255,5

За досліджуваний період в ХХХ розвиваються позитивні тенденції. Як свідчать розрахунки табл. 2.3 на підприємстві за досліджувані 2018 – 2019 рр. мала місце критична неплатоспроможність, яка в 2020 р. перетворилась в поточну.

Капітал підприємства в цілому є сумою коштів, основних фондів, нематеріальних активів. Визначення джерел формування капіталу підприємства є важливою складовою аналізу фінансового становища суб'єктів підприємницької

діяльності – взагалі, так і ХХХ зокрема (табл. 2.4, додаток Б4).

Дані табл. 2.4 підтверджують факт збільшення загальної величини капіталу ХХХ за період 2018 – 2019 рр. на 11626,7 тис. грн, або на 23,5 %. Даний приріст забезпечило виключно зростання розміру зобов'язань підприємства на 12254,6 тис. грн. За період наступних 2019 – 2020 рр. капітал ХХХ продовжував зростати – приріст становив 2223,7 тис. грн, або на 3,6 %. Такі тенденції за останні три роки вплинули на протилежні зміни в структурі пасивів підприємства з загальною тенденцією до приросту частки власного капіталу і відповідного зростання питомої ваги зобов'язань, що посилює розвиток позитивної ситуації з загальним фінансовим станом на підприємстві.

Фінансова стійкість підприємства характеризується системою фінансових коефіцієнтів. Вони розраховуються як співвідношення абсолютних показників активу й пасиву балансу (табл. 2.5, додаток Б5).

Як свідчать здійснені розрахунки рівень фінансової стійкості ХХХ за період 2018 – 2020 рр. загалом знижувався, однак залишається вищим встановленого нормативу. Так, коефіцієнт автономії, що характеризує можливості підприємства фінансувати свою діяльність за рахунок власних джерел, зменшився за останні три роки сукупно на 0,010 пункти і на кінець 2020 року становить 0,945. В той же час в протилежному напрямі за останні три роки змінювалось значення коефіцієнта концентрації залученого капіталу, і його значення на кінець 2020 р. – 0,055 свідчить про наявність незначної залежності діяльності підприємства від зовнішніх джерел фінансування (рис. 2.3, додаток Б6).

Зміни абсолютних значень і тенденції зміни відносних показників, що використовуються для такої оцінки знаходять своє узагальнення при визначенні типу фінансової стійкості господарюючого суб'єкта (табл. 2.6, додаток Б7).

Розрахункові дані табл. 2.6 вказують на зміну типу фінансової стійкості ХХХ, яка в 2018 р. була абсолютною, у 2019 р. змінилась на нормально стійкість, а у 2020 р. – знову стала абсолютною.

В цілому здійснена оцінка окремих складових фінансово-економічної характеристики діяльності підприємства дає підстави акцентувати увагу на не стабільній зміні обсягів капіталу ХХХ за останні три роки. В той же час слід

відмітити покращення фінансових результатів діяльності підприємства за останній рік та стабільності рівня його фінансової стійкості.

Податок на доходи фізичних осіб являє собою вагомий податковий інструмент формування бюджетів різних рівнів, забезпечуючи левову частку податкових надходжень на місцевому та державному рівнях. На новітньому етапі свого розвитку, за часів незалежної України, даний податок тричі змінював назву – з прибуткового податку з громадян на податок з доходів фізичних осіб і, врешті, на податок на доходи фізичних осіб, що востаннє відбулося після прийняття Податкового кодексу України.

Формування системи оподаткування доходів фізичних осіб в Україні розпочалося на початку дев'яностих років двадцятого століття з прийняттям Декрету Кабінету Міністрів України „Про прибутковий податок з громадян”, яким, Загалом, регламентувалось справляння прибуткового податку з громадян в Україні аж до 2004 р. наявна на той час (початок 90-х років) система оподаткування доходів фізичних осіб мала дві характерні особливості, що збереглися ще з союзних часів: по-перше, замість неоподаткованого мінімуму (розміру доходу в межах якого податок не стягується) виділявся розмір неоподаткованого доходу; по-друге, були встановлені умови та ставки податку для всіх категорій. При цьому характерною рисою цього розвитку системи прибуткового оподаткування в Україні була постійна зміна інтервалів та ставок прогресивного оподаткування, яка кардинально змінилась після 2004 року (табл. 2.7).

Таблиця 2.7

Ретроспективний аналіз встановлення ставок для обчислення податку на доходи фізичних осіб*

Період часу	Розмір ставок
1	2
1991 р.	13, 30, 40, 45 і 50 %,
1992 р.	12, 15, 20 і 30 % – за основним місцем роботи; 2, 3, 5, 6, 9, 10, 11, 12, 15, 20 і 30 % – за сумісництвом
1993 р.	Прогресивна шкала від 10 % до 60 % – за основним місцем роботи; 20 % – за сумісництвом
1994 – 2003 рр.	Прогресивна шкала від 10 % до 50 % – за основним місцем роботи; 20 % – за сумісництвом
2004 – 2005 рр.	5 %, 13 %, 30 %

2006 – 2010 рр.	5 %, 15 %, 30 %
2011 – 2013 рр.	Малопрогресивна шкала від 15 % до 17 %; 5 %, 10 %, 30 %, 0 %

Продовж. табл. 2.7

1	2
2014 -2015 рр.	Малопрогресивна шкала від 15 % до 20 %; 5 %, 10 %, 30 %, 0 %
2016 р.	Малопрогресивна шкала від 18 % до 20 %; 5 %, 30 %, 0 %
2017 р.	18 %, 5 %, 9 %, 20 %, 0 %.
2018 – 2021 рр.	18 %, 5 %, 9 %, 0 %.

* в 1991 – 2003 рр. – прибутковий податок з громадян; в 2004 – 2010 рр. – податок з доходів фізичних осіб

Починаючи з 2004 року нормативне регулювання системи прибуткового оподаткування населення відбувалося за нормами Закону України „Про податок з доходів фізичних осіб”, який вніс ряд радикальних змін починаючи від зміни назви „прибуткового податку з громадян” на „податок з доходів фізичних осіб” та відміни прогресивної шкали оподаткування до нового механізму обчислення податку і формування відповідної податкової звітності.

Починаючи ж з 2011 року на зміну згаданому закону було прийнято Податковий кодекс України, принісши свої зміни до механізму оподаткування доходів громадян, які хоча були не такими радикальними, як це було в 2004 році, зокрема зміни стосувалися часткового повернення до прогресивності у використанні ставок, змін у механізмах застосування податкових соціальних пільг та розширення переліку необхідної до формування податкової звітності.

На сьогодні, у відповідності до діючого Податкового кодексу, формування загального місячного (річного) оподаткованого доходу, що виступає об'єктом оподаткування податком на доходи фізичних осіб передбачає аналіз сукупності існуючих видів доходів громадян, які підлягають оподаткування (рис. 2.4, додаток В1), з яких податок не стягується (рис. 2.5, додаток В2). Не менш важливим, при цьому є диференціація оподатковуваних доходів на групи, залежно від розміру ставок, за якими стосовно них обчислюється податок (табл. 2.8, додаток В3).

Результати розрахунків за даним податком узагальнюються у Податковому розрахунку сум доходу, нарахованого (сплаченого) на користь платників податку і сум утриманого з них податку (додатки: Г1 – Г12), який оформляється щоквартально і подається до податкових органів за місцем реєстрації платників.

Слід зазначити, що починаючи з 2021 року, у відповідності до Наказу КМУ № 4 від 13.01.2015 р. зі змінами затвердженими Постановою КМУ № 773 від 15.12.2020 р. „Про затвердження форми Податкового розрахунку сум доходу, нарахованого (сплаченого) на користь платників податків – фізичних осіб, і сум утриманого з них податку, а також сум нарахованого єдиного внеску і Порядку заповнення та подання податковими агентами Податкового розрахунку сум доходу, нарахованого (сплаченого) на користь платників податків – фізичних осіб, і сум утриманого з них податку, а також сум нарахованого єдиного внеску” дана форма податкової звітності скасовується. Відтепер звітувати про суми нарахованого доходу на користь фізичних осіб і утриманого з нього податку податкові агенти, зокрема ХХХ будуть за новою, яка включатиме й інформацію про нарахування ЄСВ, формою. При цьому ,оновлена звітність міститиме окремий додаток для відображення розрахунків саме по податку на доходи фізичних осіб та пов’язаного з ним військового збору.

На основі, згаданої вище, функціонуючої в досліджуваному періоді, звітності проаналізуємо динаміка нарахування податку на доходи фізичних осіб у ХХХ з доходів, що можуть виступати об’єктом оподаткування (табл. 2.9).

Таблиця 2.9

Динаміка виплачених ХХХ доходів на користь фізичних осіб та утриманих з них податків, 2018 – 2020 рр.

Період	Чисельність осіб, які отримували доходи	Сума виплачених доходів, грн	Сума утриманих податків, грн	Питома вага ПДФО в нарахованому доході, %
1	2	3	4	5
I квартал	73	2952631,85	180637,76	6,12
II квартал	285	2935549,80	300993,38	10,25
III квартал	195	2861614,61	346022,67	12,09
IV квартал	424	5283895,81	817161,61	15,47
Всього за 2018 р.	X	14033692,07	1644815,42	11,72

I квартал	97	1908616,98	161068,03	8,44
II квартал	96	2268668,86	163042,23	7,19
III квартал	285	1814575,23	270017,60	14,88

Продовж. табл. 2.9

1	2	3	4	5
IV квартал	485	6253133,48	1052881,50	16,84
Всього за 2019 р.	X	12244994,55	1647009,34	13,45
Відхилення (+, -) 2019 р. від 2018 р. абсолютне	X	-1800769,60	+2193,92	X
Відхилення (+, -) 2019 р. від 2018 р., відносно, %	X	-12,82	+0,13	X
I квартал	90	1858468,84	185030,49	9,96
II квартал	235	1073363,04	195589,47	18,22
III квартал	371	2655044,47	424266,70	15,98
IV квартал	62	6535750,26	1128341,30	17,26
Всього за 2020 р.	X	12122626,61	1933227,97	15,95
Відхилення (+, -) 2020 р. від 2019 р. абсолютне	X	-122367,94	+286218,63	X
Відхилення (+, -) 2020 р. від 2019 р., відносно, %	X	-1,00	+17,38	X

Розрахунки, здійснені в табл. 2.9, свідчать про зменшення сумарних розмірів доходів виплачених податковим агентом, в ролі якого виступає ХХХ, як своїм найманим працівникам, так і особам, які є власниками частки підприємства, володіючи майновими та земельними паями та самозайнятим особам, що виконують роботи та надають послуги підприємству. Причому така тенденція є, загалом, стабільною, як по абсолютних, так і по відносних загальнорічних розмірах.

В той же час, протилежною є тенденція зміни розмірів нарахованого податку на доходи де зростання сукупної величини податку на доходи фізичних осіб за 2018 – 2019 рр. становило 0,13 %, а за наступний 2020 р. – аж на 17,38 %. Протилежні тенденції зміни обсягів доходів і утриманих податків за 2018 – 2020 рр. підтверджуються на рис. 2.6.

Наведений рисунок графічно, на відміну від зроблених вище висновків, підтверджує факт стабільного зростання рівня виплаченого доходу та, одночасно, зростання утриманого з них податку.

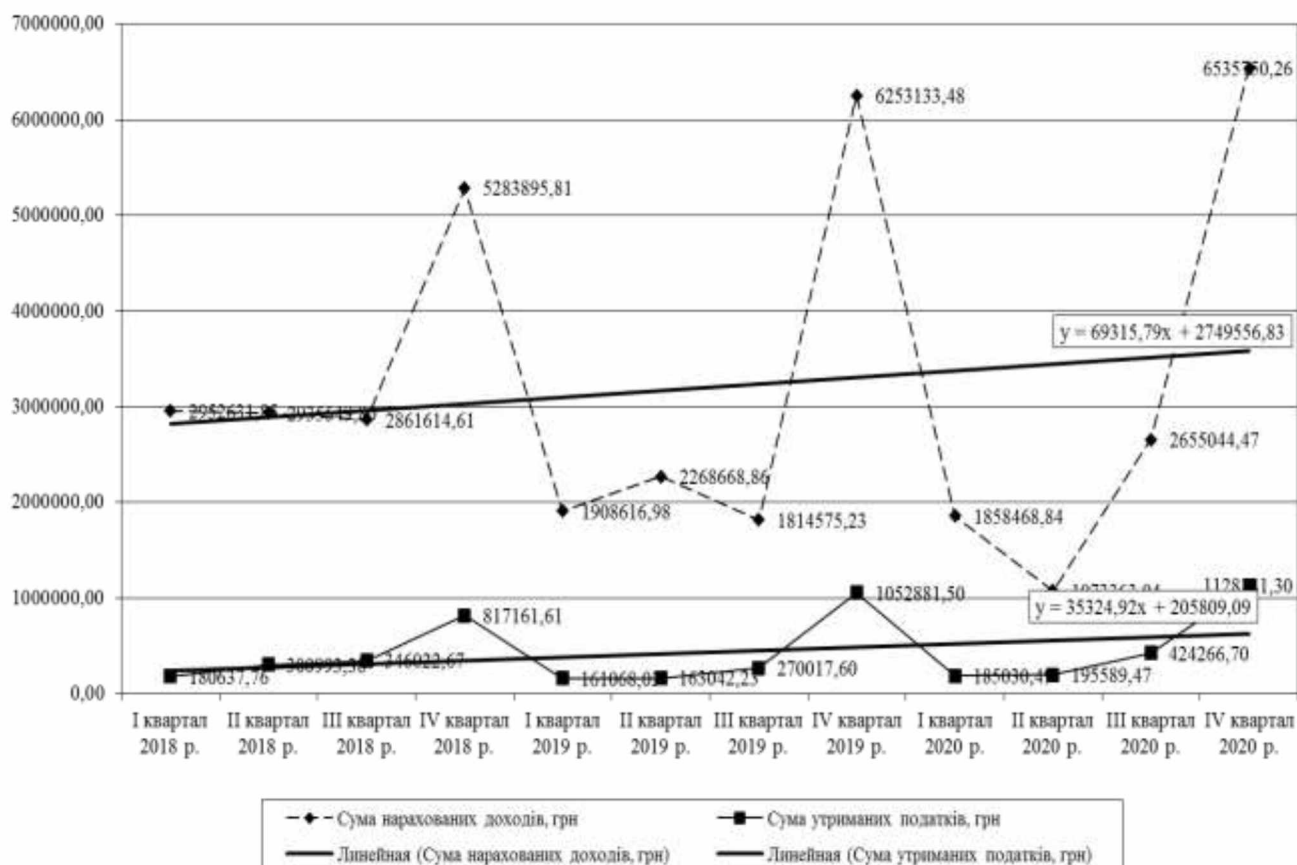

Рис. 2.6. Динаміка сум нарахованих XXX доходів на користь фізичних осіб та утриманого з них податку, 2018 – 2020 рр., грн

Побудована лінія тренду дає підстави говорити, про те, що середньоквартальний розмір такого приросту становить 69315,78 грн та 35324,92 грн відповідно.

Серед інших факторів вплив на такі зміни, в першу чергу, мали, вже згадані, зміна чисельності працівників, які перебували в трудових відносинах з податковим агентом – XXX, та отримували виплати по паях, а по-друге наявність інших видів нарахованих доходів, що обумовлює подальше дослідження їх складу та структури за останні три роки (табл. 2.10 додаток Д1 та табл. 2.11 додаток Д2).

Аналітичні дані табл. 2.10 підтверджують зроблені висновки про загальне зменшення сукупного розміру XXX доходів окремим фізичним осо-

бам. При цьому, зауважимо, що за 2018 – 2019 рр. загальне зменшення нарахованих доходів нарахованих податковим агентом було обумовлено, ви-

ключно, зниженням абсолютного розміру виплачених дивідендів, в той час як зміна обсягів решти видів виплачуваних доходів мала позитивну тенденцію. В наступному 2020 р. на підприємстві розміри окремих видів доходів змінювались з протилежними, що графічно підтверджує рис. 2.7 (додаток Д3).

Аналітичне дослідження, встановленого вище, переліку доходів, які ХХХ за останні три роки нараховувало і виплачувало на користь фізичних осіб на предмет їх оподаткування (табл. 2.11) засвідчило наявність серед них таких видів, які не оподатковуються (аліменти та дохід самозайнятої особи). Про те доля таких доходів не була достатньо вагомою.

Аналізуючи склад і структуру тих доходів з яких утримувався податок (рис. 2.8, додаток Д4) слід вказати на домінування в складі сумарних платежів по податку на доходи фізичних осіб, за досліджуваний період, податку нарахованого на доходи, що виплачувались власникам земельних часток (паїв) – від 61,96 % у 2018 р. до 68,14 % у 2019 р.

Поряд з цим, слід відмітити, вагому роль у формуванні сукупного податкового навантаження ХХХ від сплати податку на доходи фізичних осіб саме податку утриманого з доходів найманих, у 2018 – 2020 рр., працівників у вигляді заробітної плати та виплат прирівняних до неї, причому їх частка стрімко зростає – з 17,42 % у 2018 р. до 26,35 % у 2019 р. і 26,69 % у 2020 р. Даний факт, а також відмінний від інших видів доходів, підхід до нарахування податку, обумовлює необхідність подальшого поглиблено дослідження даного виду оподаткованого доходу фізичних осіб.

2.2. Оцінка сучасної практики оподаткування доходів фізичних осіб у формі заробітної плати

Досліджена залежність розміру нарахованого податку від величини доходів та права на податкову соціальну пільгу, виключно, для фізичних осіб обу-

мовлює необхідність дослідження динаміки нарахованих доходів та нарахованого податку з доходів працівників ХХХ саме у вигляді заробітної плати та виплат прирівняних до неї.

Зміни в законодавстві щодо оподаткування доходів фізичних осіб, які сталися починаючи з 2004 р. запровадили практично нову систему податкових пільг з прийняттям Закону України „Про податок з доходів фізичних осіб” і в подальшому Податкового кодексу України.

Однією з найбільш активно використовуваних податкових пільг раніше була універсальна знижка – неоподатковуваний мінімум, що являє собою найменшу частину об’єкта оподаткування, яка цілком звільняється від оподаткування. Він застосовувався за кожний повний місяць, протягом якого було отримано дохід. З 1 січня 2004 року розмір неоподаткованого мінімуму доходів громадян 17 грн. замінено соціальною пільгою в розмірі мінімальної заробітної плати.

Розмір пільги залежить від соціального, майнового, сімейного статусу платника податків або інших обставин. Закон визначає, що податкова соціальна пільга застосовується до суми загального місячного оподаткованого доходу, отриманого з джерел на території України від одного працедавця у вигляді заробітної плати, якщо розмір цього доходу не перевищує прожиткового мінімуму для працездатних осіб, збільшеного на коефіцієнт 1,4.

Одночасно слід відмітити, що із введенням в дію Податкового кодексу змінився підхід до встановлення розмірів податкових соціальних пільг. Відтепер їх розмір дорівнюватиме величині не мінімальної заробітної плати, розміру прожиткового мінімуму для працездатного населення. Розмір податкових соціальних пільг представлено у табл. 2.12.

Отже з урахуванням норм Податкового кодексу платник податку має право на зменшення суми загального місячного оподаткованого доходу, отриманого від одного роботодавця у вигляді заробітної плати, на суму податкової соціальної пільги:

1) звичайної – у розмірі, що дорівнює 50 % розміру прожиткового мінімуму для працездатної особи (у розрахунку на місяць), встановленому законом на 1 січня звітного податкового року: а) для будь-якого платника податку, б) для платника податку, який утримує двох чи більше дітей віком до 18 років, – у розрахунку на кожну таку дитину.

Таблиця 2.12

Розмір податкової соціальної пільги за період функціонування податку на доходи фізичних осіб (станом на початок року)

Рік	Дохід ¹ , грн	ПМПН ² , грн	Розмір пільги, %	Сума ПСП ³ , грн		
				звичайна	підвищена	подвійна
2004	540	205	30	61,50	92,55	123,00
2005	630	262	50	131,00	196,50	262,00
2006	680	350	50	175,00	262,50	350,00
2007	740	400	50	200,00	300,00	400,00
2008	890	515	50	257,50	386,25	515,00
2009	940	605	50	302,50	453,75	605,00
2010	1220	869	50	434,50	651,75	869,00
2011	1320	941	50	470,50	705,75	941,00
2012	1500	1073	50	536,50	804,75	1073,00
2013	1610	1147	50	573,50	860,25	1147,00
2014	1710	1218	50	609,00	913,50	1218,00
2015	1710	1218	50	609,00	913,50	1218,00
2016	1930	1378	50	689,00	1033,50	1378,00
2017	2240	1600	50	800,00	1200,00	1600,00
2018	2470	1762	50	881,00	1321,50	1762,00
2019	2690	1921	50	960,50	1440,75	1921,00
2020	2940	2102	50	1051,00	1576,50	2102,00
2021	3180	2270	50	1135,00	1702,50	2270,00

¹граничний розмір доходу, який дає право на застосування податкових соціальних пільг; ²прожитковий мінімум для працездатного населення; ³податкова соціальна пільга

2) підвищеної – у розмірі, що дорівнює 150 відсоткам суми пільги, що дорівнює 100 % розміру прожиткового мінімуму для працездатної особи (у розрахунку на місяць), встановленому законом на 1 січня звітного податкового року, – для такого платника податку, який: а) є одинокою матір'ю (батьком), вдовою (вдівцем) або опікуном, піклувальником – у розрахунку на кожну дитину віком до 18 років, б) утримує дитину-інваліда – у розрахунку на кожну таку дитину віком до 18 років, в) є чорнобильцем першої або другої категорій осіб, г) є учнем, студентом, аспірантом, ординатором, ад'юнктом, д) є інвалідом I або II

групи, у тому числі з дитинства, крім інвалідів, е) є особою, якій присуджено довічну стипендію як громадянину, що зазнав переслідувань за правозахисну діяльність, включаючи журналістів, ж) є учасником бойових дій на території інших країн у період після Другої світової війни.

2) подвійної – у розмірі, що дорівнює 200 % суми пільги, що дорівнює 100 % розміру прожиткового мінімуму для працездатної особи (у розрахунку на місяць), встановленому законом на 1 січня звітного податкового року, – для такого платника податку, який є: а) Героєм України, Героєм Радянського Союзу, Героєм Соціалістичної Праці або повним кавалером ордена Слави чи ордена Трудової Слави, б) учасником бойових дій під час Другої світової війни або особою, яка у той час працювала в тилу, та інвалідом I і II групи, з числа учасників бойових дій на території інших країн у період після Другої світової війни, в) колишнім в'язнем концтаборів, гетто та інших місць примусового утримання під час Другої світової війни або особою, визнаною репресованою чи реабілітованою, г) особою, яка була насильно вивезена з території колишнього СРСР під час Другої світової війни, д) особою, яка перебувала на блокадній території колишнього Ленінграда (Санкт-Петербург, Російська Федерація) у період з 8 вересня 1941 року по 27 січня 1944 року.

Податкова соціальна пільга починає застосовуватися до нарахованих доходів у вигляді заробітної плати з дня отримання роботодавцем заяви платника податку про застосування пільги та документів, що підтверджують таке право. Роботодавець відображає у податковій звітності всі випадки застосування або незастосування податкової соціальної пільги згідно з отриманими від платників податку заявами про застосування пільги, а також заявами про відмову від такої пільги.

У разі якщо платник податку має право на застосування податкової соціальної пільги з двох і більше підстав, застосовується одна податкова соціальна пільга з підстави, що передбачає її найбільший розмір, крім випадку, утримання дітей інвалідів віком до 18 років, податкова соціальна пільга за яким додається до пільги, 100 відсотків у разі, якщо особа утримує двох і більше дітей, у тому

числі дитину-інваліда (дітей-інвалідів).

Граничний розмір доходу, який дає право на отримання податкової соціальної пільги на дітей одному з батьків визначається як добуток діючої межі для застосування пільг та відповідної кількості дітей.

Враховуючи існуючу практику застосування податкових соціальних пільг проаналізуємо динаміку справляння податку на доходи працівників ХХХ у вигляді заробітної плати (табл. 2.13).

Таблиця 2.11

Динаміка справляння в ХХХ податку на доходи фізичних осіб у вигляді заробітної плати, 2018 – 2020 рр.

Показник	2018 р.	2019 р.	Відхилення (+,-) 2019 р. від 2018 р.	2020 р.	Відхилення (+,-) 2020 р. від 2019 р.
Середньорічна* чисельність найманих працівників, чол.	46	49	+3	55	+6
Нараховано заробітної плати та виплат прирівняних до неї за рік, грн	1677065,31	2436458,90	+759393,59	3187998,45	+751539,55
Середньомісячна заробітна плата, грн	3038,16	4143,64	+1105,48	4830,30	+686,66
Середньорічна чисельність працівників, що користуються податковими соціальними пільгами, чол.	16	1	-15	0	-1
У % до загальної чисельності працюючих, %	34,8	2,0	-32,8	0	-2,0
Нараховано податку на доходи фізичних осіб, грн	286507,78	433915,31	+147407,53	573959,29	+140043,98
У % до нарахованої заробітної плати, %	17,1	17,8	+0,7	18,0	+0,2

*обчислена за середньою арифметичною простою

Розрахунки, здійснені в табл. 2.13 свідчать про наявність одночасного впливу цілого ряду факторів на загальну динаміку нарахованого податку на заробітні плати найманих працівників досліджуваного підприємства. Так за період 2018 – 2019 рр. у ХХХ середньомісячна зарплата збільшилась на 1105,48

грн, а саме з 3038,16 грн до 4143,64 грн. Поряд з цим зафіксовано збільшення середньорічної чисельності працівників (з 46 осіб у 2018 р. до 49 осіб у 2019 р.), що обумовило приріст сукупного розміру нарахованої заробітної плати на 759393,59 грн. При цьому наявне, різке зменшення частки осіб, що користувались податковими соціальними пільгами не сприяло уповільненню загальної тенденції збільшення розміру податку на доходи фізичних осіб – працівників ХХХ, величина якого зросла більше ніж на половину з 286507,78 грн до 433915,31 грн, або на 51,4 %.

За наступні роки 2019 – 2020 рр. в досліджуваному підприємстві чисельність працюючих збільшилась ще на 6 осіб, в той час як розмір середньомісячної заробітної плати зріс до 4830,30 грн, або на 16,6 %. До цих змін додався також той факт, що у 2020 р. жоден працівник ХХХ не зміг використати право на податкові соціальні пільги. Такі зміни сукупно забезпечили збільшення надходжень від підприємства до бюджету у формі сплати податку на доходів фізичних осіб на 140043,98 грн. Наочно дані висновки підтверджує рис. 2.9.

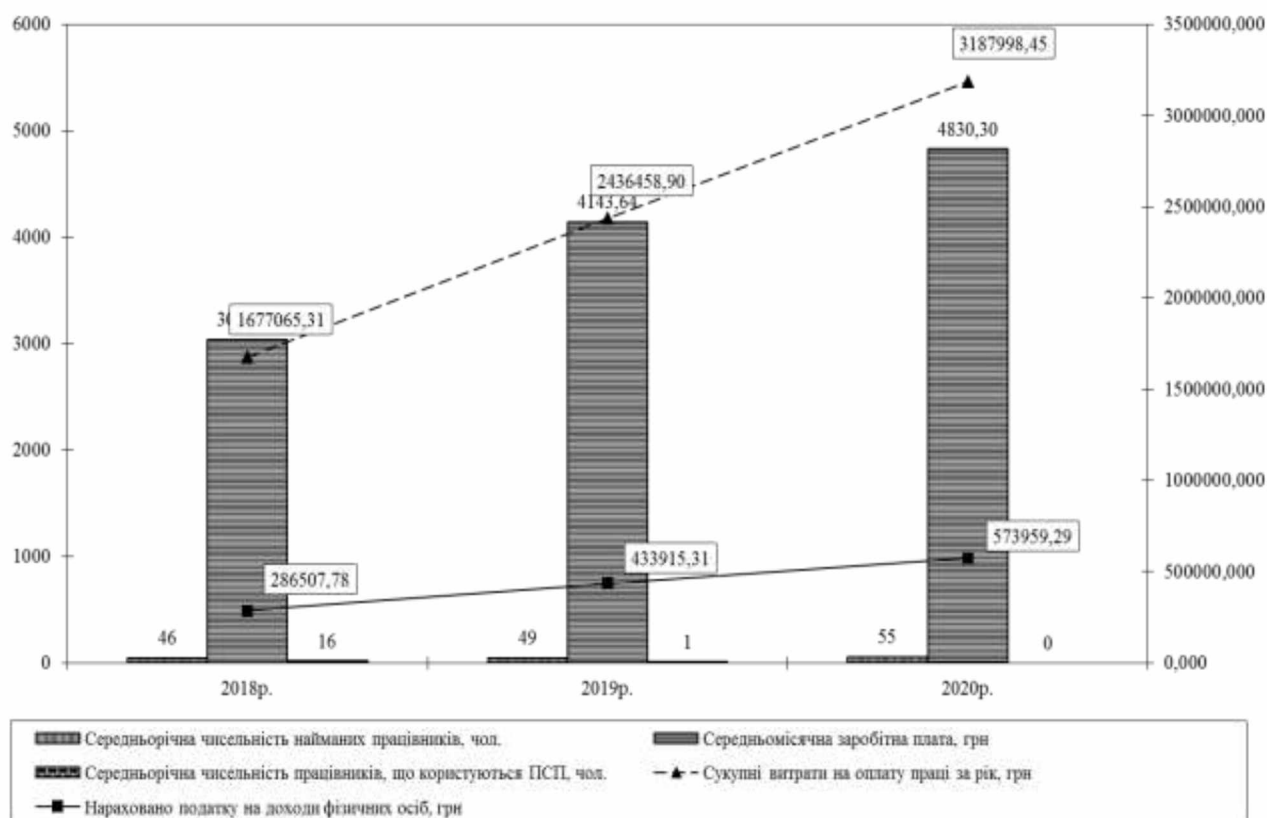

Рис. 2.9. Параметри оподаткування заробітної плати працівників ХХХ в динаміці, 2018 – 2020 рр.

На основі розглянутих вище особливостей нарахування і сплати податку на доходи фізичних осіб слід відмітити позитивну тенденцію, яка полягає майже у відсутності заборгованості ХХХ по платежах до бюджету з приводу даного податку.

РОЗДІЛ 3

РОЗВИТОК СИСТЕМИ ОСОБИСТОГО ОПОДАТКУВАННЯ ФІЗИЧНИХ ОСІБ ЗА ДОХОДАМИ ВІД РІЗНИХ ВИДІВ ДІЯЛЬНОСТІ

3.1. Напрями удосконалення фінансового механізму оподаткування доходів громадян крізь призму позитивного зарубіжного досвіду

Сучасний стан економічної та фінансової систем держави характеризується рядом негативних проявів, серед яких нестача фінансових ресурсів як на рівні держави, так і на рівні окремих суб'єктів підприємництва та домогосподарств та не завжди достатній рівень наповнення державного бюджету, місцевого бюджету, а також бюджетів загальнодержавних спеціалізованих фондів. При цьому, вітчизняна податкова система продовжує процес свого реформування і пошуку оптимального вигляду. До галузей податкових відносин де пошук ефективного механізму справляння податків є першочерговим слід віднести сферу оподаткування доходів фізичних осіб, зважаючи саме на її виняткову роль в наповненні бюджетів відповідних рівнів та необхідності напрацюванні оптимального співвідношення між отримуваними ними (фізичними особами) доходами та утримуваними з них податками. Така ситуація, на яку також накладається фактор низької податкової культури потребує особливої уваги до посилення ролі держави в даній сфері шляхом забезпечення дієвого та ефективного податкового контролю, зокрема в сфері прибуткового оподаткування її громадян.

Важливими та актуальними для України є питання формування ефективних соціально-трудових відносин та якісне використання людських ресурсів на шляху глобалізації, що відкриває перед Україною величезні можливості в розширенні обміну товарами (послугами), інформацією, технологіями та капіталом. На наш погляд, загрозою інтеграції України у світові процеси є критичний рівень тіньової економіки та корупція. Жодна сфера діяльності не позбавлена впливу тіньової економіки, в тому числі сфера соціально-трудових відносин.

Право кожного громадянина на працю, передбачає можливість заробляти собі на життя тією працею, яку він вільно обирає або на яку вільно погоджується. Сьогодні в Україні значно поширене таке явище, як використання найманої праці громадян без оформлення з ними трудових відносин або виплата нелегальної заробітної плати. Через свою необізнаність в економічних та правових питаннях працівники, які погоджуються на такі умови, втрачають право на матеріальне забезпечення у вигляді соціального страхування в разі повної чи часткової втрати працездатності. З правової точки зору не оформлення трудових відносин позбавляє працівників права вимагати від роботодавців належних умов праці та гідної її оплати, а також захищати свої права у суді, таких громадян не можна віднести до категорії „наймані працівники”.

Дійсно, такі явища, як заробітна плата „в конвертах” та робота без оформлення трудових відносин, мають глибокі корені й руйнують суспільство зсередини, позбавляючи майбутнього тих, хто отримує неофіційну заробітну плату і не має страхового стажу.

Основними негативними сторонами неоформлених трудових відносин між роботодавцями і найманими працівниками є те, що: 1) такі наймані працівники втрачають право на соціальні блага сьогодні і не отримуватимуть соціальні виплати в майбутньому; 2) роботодавці можуть незаконно розірвати трудові відносини з працівниками, виплачувати низьку заробітну плату; 3) роботодавці ризикують не отримати професійної віддачі від найманих працівників, які можуть порушувати трудовий процес; 4) з правової точки зору довести факт виконаних робіт складно, а інколи і зовсім неможливо. Усна домовленість із роботодавцем про обсяги виконаної роботи і суму винагороди не є підставою для подачі заяви до суду і перевірки з боку податкової служби; 5) негативний вплив на економічний та соціальний розвиток держави у вигляді втрат доходів бюджету й поширення корупційних дій у короткостроковому періоді; 6) у довгостроковому періоді – дестимуляція сумлінних платників надалі добросовісно сплачувати податки через перекладання на них податкового тягаря несплачених податків; 7) на макрорівні виплата заробітної плати, в так званих конвертах, не

тільки сприяє зниженню темпів розвитку економіки і перешкоджає проведенню соціальних реформ, але і негативно впливає на благополуччя кожного окремого громадянина.

Вивести заробітну плату з тіні можливо, лише застосовуючи комплекс законодавчих заходів. При цьому, вдосконалення інституту соціального страхування в даному напрямі, вбачається, в першу чергу, в оптимізації фіскального навантаження на фонд оплати праці. Дана проблема характеризується підвищеною чутливістю, оскільки страхові внески, що нараховуються на фонд оплати праці є елементом витрат виробника продукції і тому прямо впливають на її собівартість, а отже в кінцевому випадку на фінансовий результат діяльності. Тому природно, що в тих галузях національної економіки, які характеризуються високим рівнем витратної складової виробничого процесу це питання є особливо гострим.

Розвинені системи прямого оподаткування доходів фізичних осіб в провідних країнах світу мають уже досить апробовану часом практику становлення та розвитку на базі глибокого усвідомлення кожним платником податку свого конституційного обов'язку – сплати податків. На відміну від України, де порядок, ставки, правила оподаткування податком із доходів фізичних осіб встановлюються виключно на загальнодержавному рівні, в іноземних державах органам місцевого самоврядування надано досить широке право в сфері податкової юрисдикції. У таких країнах Європи, як Болгарія, Кіпр, Естонія, Греція, Латвія, Норвегія, Румунія, особистий прибутковий податок належить до місцевих податків, а в Бельгії, Данії, Фінляндії, Швеції та Швейцарії органи місцевого самоврядування самостійно визначають ставки, за якими будуть оподатковуватися доходи громадян.

Загальна спрямованість іноземних систем – це формування кінцевого доходу домогосподарств таким чином, щоб кожна фізична особа мала в користуванні після оподаткування дохід, достатній для фінансування всіх необхідних витрат на задоволення своїх потреб.

Одна з найбільш розвинених систем індивідуального прибуткового подат

ку із широкою системою податкових нарахувань діє в Нідерландах. У цій країні існує п'ять видів податкових відрахувань, що залежать від віку, кількості дітей, доходу батьків і відрізняються сумою, на яку дозволено зменшувати оподатковуваний дохід (в євро на одну дитину). Тому з метою нівелювання певних негативних наслідків, посилення соціальної складової системи та стимулювання демографічної ситуації в нашій країні, дієвим буде прив'язати розмір і право на надання податкової соціальної пільги до сімейного складу одружених платників із урахуванням кількості неповнолітніх дітей [31].

Економічно розвинені країни характеризуються не тільки високим рівнем доходів, а й високими ставками податків. При цьому в більшості країн застосовується так звана прогресивна шкала – що більший дохід, то вища ставка податку з доходів.

Приміром, за французькою системою, як зауважує Безейко С. О. доходи поділяються на 8 категорій, кожна з яких має свою методику розрахунку, в якій враховують застосовані пільги і відрахування. Такий податок розраховують на родину і він розраховується з доходів за прогресивною шкалою (від 5,5 до 75 %). Максимальну ставку застосовують, якщо дохід сім'ї дорівнює 1000000 євро [11].

Швецька система оподаткування характеризується тим, що за кожним платником податку на доходи фізичних осіб закріплюється реєстраційний номер, а також рахунок, на який перераховується податок. Резиденти повинні сплачувати податок з усіх джерел доходів, які вони отримують (підприємницька діяльність, капітал, заробітна плата). Податок розраховується за прогресивною шкалою, максимальна ставка податку становить 56,9 %.

Практика оподаткування в Японії представляється множинністю податків. Усього в країні налічується близько тридцяти державних і стільки ж місцевих податків. В Японії податкові ставки на доходи фізичних осіб одні із найвищих у світі. Фізичні особи сплачують державний прибутковий податок за прогресивною шкалою, що має шість ставок – 5, 10, 20, 30, 40 і 50 %, які нараховуються залежно від суми отриманого доходу. Сплачується він щорічно з усіх

видів доходів, які отримані протягом календарного року Та все ж, незважаючи на велику кількість доходів, що підлягають оподаткуванню, держава гарантує багато пільг та підстав для надання податкових кредитів [22].

Узагальнена інформація щодо ставок податку, які застосовують провідні країни світу при здійсненні прибуткового оподаткування свої громадян систематизовано в табл. 3.1.

Таблиця 3.1

Рівень податкового навантаження на доходи фізичних осіб (ставки податку) в окремих країнах *

Країна	Ставки ПДФО, %	Країна	Ставки ПДФО, %	Країна	Ставки ПДФО, %
Австрія	21-50	Канада	15-29	Словаччина	19
Бельгія	54	Китай	5-45	Словенія	16-41
Болгарія	10	Кіпр	20-30	США	15-35
Бразилія	7,5-27,5	Латвія	26	Туніс	15-35
Велика Британія	0-50	Литва	15	Туреччина	15-35
Греція	0-45	Люксембург	39	Угорщина	41
Данія	52	Мальта	15-35	Україна	15-17
Естонія	21	Нідерланди	0-52	Фінляндія	7-30,5
Ізраїль	10-45	Німеччина	14-47	Франція	5,5-46,6
Індія	10-30	Польща	18-40	Чехія	15
Індонезія	5-30	Португалія	0-42	Чорногорія	12
Ірландія	20-41	Росія	13	Швеція	56
Іспанія	43	Румунія	16	Японія	5-50
Італія	23-45	Сербія	10-20	ЄС	37,5

* станом на 0101.2021 р.

Як свідчать дані табл. 3.1 ставка податку на доходи фізичних осіб у країнах світу є значно вищою, ніж в Україні. Серед держав – членів ЄС найвищі прогресивні ставки податку мають Данія – 52 %, Швеція – 56 %, Нідерланди – 52 %, Австрія – 50 %, Німеччина – 47 %. Найнижчі ж розміри зафіксовано у Румунії – 16 %, Чехії – 15 %, Литві – 15 %, Болгарії – 10 % [23].

Основним показником, який впливає на встановлення податкових ставок, є співвідношення доходів між найбагатшими і найбіднішими прошарками суспільства. Такий підхід є не лише виправданим з позиції соціальної справедливості. Він є непоганим стимулом для ефективного функціонування економіки.

Вилучаючи у найбільш забезпечених верств надлишки доходів через прогресивне оподаткування, держава все одно залишає їм достатньо коштів для споживання. Частина доходів, яка забирається у багатих, перерозподіляється на користь бідних верств і стимулює загальний попит на товари і послуги. Як правило, держава може раціональніше розпорядитись надлишком вилучених коштів, ніж приватні особи. Підприємці на інвестиційні проекти витрачають в середньому до 30 % своїх доходів, а решта йде на задоволення особистих потреб. Тому податок з доходів фізичних осіб у світі не розглядають, на відміну від наших урядовців, засобом стимулювання інвестицій. Там цю функцію виконують зовсім інші податкові механізми (податок на прибуток юридичних осіб, прискорена амортизація, податкові пільги для інвестиційної діяльності).

У більшості економічно розвинутих країн світу, як зазначає А. Іванський, громадяни з невисокими зарплатами звільняються від сплати податку з доходів фізичних осіб. Натомість основний тягар наповнення бюджету лягає на заможні верстви населення, для яких встановлена прогресивна шкала оподаткування. Для прикладу, в Австралії функціонує п'ять ставок податку. Люди, чиї доходи за рік менші 6000 доларів, звільняються від оподаткування. Громадяни ж, доходи яких перевищують 180 тисяч доларів, 45 % свого доходу віддають у державний бюджет. В Канаді не оподатковуються доходи розміром до 10382 доларів. А ось ті, хто отримав понад 128 тисяч, зобов'язані сплатити 29 % свого заробітку в казну. Ставки федерального податку в США складаються з шести рівнів і також залежать від сімейного статусу особи. Найменшу частину свого доходу (15 %) віддають ті, хто отримує за рік до 8375 доларів. Якщо ж мова йде про громадян, котрі перебувають у шлюбі, то сума зростає вдвічі [29].

Також варто відзначити вагомий роль податку на доходи фізичних осіб в структурі державних бюджетів країн світу. Він посідає перше місце в статті доходів таких країн, як Великобританія, Канада, США, Німеччина, Данія, Японія тощо.

У світі спостерігається тенденція до зростання частки цього виду оподаткування в загальній структурі доходів. При цьому, як правило, існує певний не-

оподаткований мінімум, а максимально можливі ставки податку не виходять за межі 50 %. Навіть в Китаї найбільш бідні верстви населення, а також мешканці сільської місцевості звільнені від сплати податку з доходів. Так, мінімальний неоподатковуваний мінімум в цій азійській країні становить 3000 юанів (456 доларів) [37].

Слід зазначити, що сучасні податкові системи членів Європейського Союзу не є ідентичними. Але, незважаючи на різні моделі податку на доходи фізичних осіб, політика податку пов'язана з реалізацією країнами Лісабонської стратегії. За підсумками реалізації комплексу заходів у межах Лісабонської стратегії була проведена реформа податку на доходи фізичних осіб, яка передбачала: зменшення податкового навантаження на дохід з найманої праці, включаючи введення та поступове збільшення відшкодування податкового кредиту з метою зменшення сплат, здійснених ро-бітником; нейтральне оподаткування сімей та самотніх; більш сприятливе оподаткування дітей на утриманні; удосконалення податкової системи.

Відповідно, як свідчить Ж. Піскова, в Іспанії проводилися реформи, спрямовані на загальне зменшення ставок особистого прибуткового податку (1999 р.), зростання в доході від праці звільнень для низьких заробітних плат (1999 р.), зростання основних персональних звільнень 1999 р.), цілеспрямоване зниження соціальних відрахувань (1997-2000 рр.), зниження відрахувань на користь непрацюючих від роботодавців та працівників (2001 р.). Схожі реформи, спрямовані на зниження так званого податкового тиску (tax wedge) насамперед для низькокваліфікованої праці, що з позиції стратегічної податкової політики стимулює зайнятість населення, наприкінці 1990-х – початку 2000-х років здійснювалися у Німеччині, Данії, Греції, Франції, Італії, Люксембурзі, Португалії та в інших країнах У Болгарії, Греції, Естонії, Латвії, Литві, Румунії, Словаччині та країнах - не членах ЄС (у тому числі в Україні) була проведена податкова реформа з переходом до плоскої податкової ставки [50].

Отже, можна впевнено стверджувати, що оподаткування доходів населення в Україні потребує докорінної перебудови, яка має базуватися на викори-

станні передового зарубіжного досвіду, а не зводиться до копіювання моделі оподаткування інших країн. Економіка кожної держави має свої особливості, які варто враховувати при побудові ефективної податкової системи. Звичайно, держави з високим рівнем розвитку економіки при оподаткуванні доходів громадян вирішують завдання, які не є ключовими для українського суспільства. Це пов'язано з тим, що рівень розвитку нашої економіки значно нижчий від розвинених країн, проте, спираючись на їхній досвід, можна вмонтувати певні світові здобутки в українську систему оподаткування.

3.2. Перспективи оптимізації системи управління та адміністрування податкових відносин щодо податку на доходи фізичних осіб

Податкова система будь-якої держави не може існувати без ефективного контролю за сплатою податків. Податковий контроль ставить собі за мету удосконалити взаємовідносини між державою, в особі податкових органів, та платників податків шляхом відстеження руху грошових потоків у вигляді податків від власників до державної казни.

Найбільш дієвим методом контролю з боку державних фіскальних органів є податкова перевірка (податковий аудит). Проведення податкового аудиту є найскладнішим і найконфліктнішим етапом у взаємовідносинах між платником і податковим органом. Воронкова О. М. вважає, що проведення перевірки – досить дорога процедура, яка потребує залучення найбільш кваліфікованих працівників контролюючих органів, значного часу, а також відвертає платника податків від основної діяльності. Потрібен зважений, системний підхід податкових органів до планування, підготовки і проведення перевірок [18, с. 10].

Податок на доходи фізичних осіб (далі – ПДФО) на сьогодні виступає одним з основних джерел формування доходів бюджетів всіх рівнів. При цьому проблеми розрахунку і сплати ПДФО на сьогодні звучить не менш часто.

У відповідності до п. 164.1 ст. 164 розділу IV Податкового кодексу Украї-

ни базою оподаткування податком на доходи фізичних осіб є загальний оподатковуваний дохід платника податку [53].

‘ПДФО сплачують фізичні особи, або їх представники – податкові агенти, за рахунок доходів таких фізичних осіб. Таким податком оподатковуються всі доходи фізичних осіб відповідно до податкового законодавства. Узагальнення змістовного наповнення названих, а також інших категорії в сфері прибуткового оподаткування фізичних осіб наведено в табл. 3.2.

Таблиця 3.2

Організаційно-економічний механізм справляння податку на доходи фізичних осіб в Україні

<i>Категорія</i>	<i>Економічний зміст</i>	
1	2	
Держава	Розробляє та приймає податкове законодавство	
Податкові органи	Контролюють дотримання податкового законодавства	
Суб’єкт оподаткування	резиденти – фізичні особи	доходи, отримані з джерела їхнього походження в Україні, та іноземні доходи
	нерезиденти – фізичні особи	доходи, отримані з джерела їхнього походження в Україні
	податкові агенти	
Об’єкт оподаткування	для резидента	а) загальний місячний (річний) оподатковуваний дохід
		б) доходи з джерела їхнього походження в Україні, які остаточно оподатковуються під час їх нарахування
		в) іноземні доходи – прибутки, отримані з джерел за межами України
	для нерезидента	а) загальний місячний (річний) оподатковуваний дохід із джерела його походження в Україні
б) доходи з джерела їхнього походження в Україні, які остаточно оподатковуються під час їх нарахування		
Податкова база	базою оподаткування є загальний оподатковуваний дохід – будь-який дохід, який підлягає оподаткуванню, нарахований на користь платника податку протягом звітного податкового періоду	
Порядок нарахування	для резидентів	сплачують податок з усіх доходів, отриманих із джерела їхнього походження як в Україні, так і за кордоном
	для нерезидентів	сплачують податок також за чинним сьогоднішнім принципом – тільки з доходів, одержаних в Україні

1	2	
Ставка податку	18 %	застосовується до бази оподаткування у вигляді: - заробітної плати, інших заохочувальних та компенсаційних виплат або інших виплат і винагород, - доходів, отримані від надання майна, - доходів, отриманих фізичною особою – підприємцем від провадження господарської діяльності, - доходів громадян, отриманих від провадження незалежної професійної діяльності, - виграшів чи призів, - відсотків на поточний або депозитний банківський рахунок тощо
	9 %	ставка оподаткування дивідендів, якщо вони нараховані нерезидентами та суб'єктами господарювання, які не є платниками податку на прибуток.
	5 %	застосовується при продажу нерухомого і рухомого майна, його спадкуванні, отриманні подарунків
	0 %	ставка застосовується як виняток при отриманні подарунків, матеріальної допомоги, якщо їх сума не перевищує визначених меж, отриманні спадщини від близьких родичів, від дружини/чоловіка.

Фіскальна функція податку на доходи фізичних осіб передусім залежить від рівня доходів основної частини населення. Податкові надходження, як головне джерело доходів бюджету, мають велике значення у забезпеченні повноцінного соціально-економічного розвитку держави. В сучасних умовах помітно зросла нестабільність податкових доходів держави в Україні, тому саме це створює велику загрозу зростання дефіциту державного бюджету та відповідне недофінансування бюджетів місцевого рівня.

Поділяємо позицію Дмитренка Е. С. про те що, недостатня роль податку на доходи фізичних осіб у формуванні доходів бюджету, в першу чергу, обумовлена: 1) низьким рівнем доходів переважної більшості населення України, у порівнянні з економічно розвиненими країнами; 2) зменшенням чисельності на-

селення; 3) затримкою виплат заробітної плати частині працівників; 4) популяризацією практики ухилення від сплати податків, чому сприяло запровадження податкових пільг або ж повне звільнення від сплати податків для виняткової частини населення та не достатньо ефективною система податкового контролю [26].

В цьому контексті також слід підтримати позицію Чумак В. Д., яка наголошує на тому що, за майже тридцятилітню практику оподаткування доходів фізичних осіб в Україні не вдалося напрацювати дієвий механізм оподаткування доходів отриманих не від роботодавця, а в результаті самозайнятості у домогосподарстві чи в особистому селянському господарстві [62].

Контрольно-перевірочна робота державних податкових органів, як зазначає Шевчук О., складається з таких етапів: підготовка до перевірки, здійснення контрольно-перевірочних дій, узагальнення та реалізація результатів перевірки. Кожен етап має свої напрями роботи, що включають певний перелік процедур, які повинен виконувати податковий аудитор [66].

Реалізація фінансового механізму здійснення податкового контролю в сфері оподаткування доходів фізичних осіб, за словами Литвинчука І. В., вимагає вирішення наступного кола завдань:

- дотримання норм податкового законодавства стосовно операцій, які пов'язані з визначенням оподатковуваного доходу для нарахування й утримання ПДФО;
- впевненість у дотримання чинного законодавства та правомірності відповідальних посадових осіб при здійсненні розрахункових операцій;
- оцінка зв'язку функцій податку з формуванням його на підприємстві;
- оцінка формування фонду заробітної плати та перспективність у формуванні частки бюджету з податку на доходи фізичних осіб;
- оцінка стабільності та перспективи збільшення ПДФО;
- впевненість в організації та оцінці оплати праці;
- оцінка нарахування ПДФО та достовірність і розкриття інформації у фінансовій звітності;

– перевірка своєчасності нарахування ПДФО та його сплати [38].

Податковий контроль за ПДФО може бути здійснений у формі камеральної перевірки або ревізії підрозділами з контролю чи аудиту.

Камеральною, у відповідності до чинного податкового законодавства, вважається перевірка, яка проводиться у приміщенні контролюючого органу виключно на підставі даних, зазначених у податкових деклараціях (розрахунках) платника податків та даних системи електронного адміністрування податків (даних органу, що здійснює казначейське обслуговування бюджетних коштів, в якому відкриваються рахунки платників у системі електронного адміністрування податків, даних Єдиного реєстру податкових накладних та даних митних декларацій), а також даних Єдиного реєстру акцизних накладних та даних системи електронного адміністрування реалізації пального [22].

Для проведення такої перевірки не потрібно ніякого спеціального рішення керівника такого органу чи направлення на її проведення. Дозвіл на проведення такої перевірки, так як і присутність платника податку, також не потрібні. Камеральна перевірка, якій підпадає вся податкова звітність, проводиться одним із таких способів:

- в електронному вигляді;
- шляхом зіставлення даних програмних продуктів, результатів автоматизованого контролю податкової звітності, інформації з інших джерел.

За результатами камеральної перевірки, як зазначає М. Герасим, у разі виявлення порушень, складається акт у двох примірниках, який підписується посадовими особами органу, які проводили перевірку, і після реєстрації у контролюючому органі вручається або надсилається для підписання протягом трьох робочих днів платнику податків у порядку, визначеному чинним податковим законодавством [20].

Механізм здійснення податкового контролю за ПДФО передбачає перевірку дотримання регламенту справляння податку.

Податковий аудитор здійснює перевірку чисельності працівників на підприємстві та правильність відображення цього показника у звітності. При пере-

вірці розрахунків за ПДФО звертається увага на якість ведення обліку праці та заробітної плати. Потребує уваги також перевірка наявності документів та правильність застосування податкової соціальної пільги при утриманні ПДФО. Особливо важливо перевірити повноту та своєчасність сплати податку в бюджет. Перевірці підлягають дані платіжних доручень та виписок з банку: вони звіряються з даними фактично нарахованих сум ПДФО [58].

На податкових агентів покладено зобов'язання щодо нарахування, утримання та сплати ПДФО в бюджет, ведення податкового обліку, подання податкової звітності до контролюючих органів. При цьому, податковий агент відповідальний за порушення податкового законодавства. У разі наявності підстав до порушників застосовуються заходи у вигляді адміністративної, фінансової чи кримінальної відповідальності згідно з Податковим кодексом України (табл. 3.3, додаток Е1).

Кожна країна обирає власні методичні підходи для здійснення оподаткування доходів фізичних осіб, але визначальною рисою такого оподаткування є те, що воно має сприяти зростанню заощаджень населення країни, які в подальшому слугуватимуть одним із джерел фінансування економіки держави.

В цілому, більшість зарубіжних країн користуються тими податками, які довели свою дієвість та ефективність протягом багатьох років. При цьому, кожна характеризується своїм механізмом оподаткування, який формується з урахуванням національних особливостей.

Здійснення податкового контролю державними фіскальними органами за нарахуванням та сплатою податку на доходи фізичних осіб є дуже важливою ділянкою роботи. Але очевидним є те, що неможливо контролювати абсолютно всіх мешканців країни. Тому задля дотримання законодавства повинні впливати не тільки караючі заходи держави, а і особиста відповідальність кожного громадянина свідомо сплачувати податки.

ВИСНОВКИ

Результати дослідження в кваліфікаційній роботі дали підстави зробити висновки теоретичного, методичного і практичного характеру, які зводяться до наступного:

Встановлено, що розвиток оподаткування доходів громадян характеризується постійними змінами, в результаті яких можливою стає реалізація захисту населення за різними світовими моделями, відмінними за масштабами охоплення, принципами функціонування, способами фінансування та формами вираження.

Оцінка майнового потенціалу ХХХ, на матеріалах якого виконувались дослідження, свідчить про стабільні тенденції зміни обсягів майна. Дослідження твердять про негативний момент в діяльності ХХХ, на матеріалах якого виконувалось дослідження, що полягає в погіршенні його фінансових результатів за період 2018 – 2019 рр. Так, величина чистого прибутку на підприємстві за цей період зменшилась більше ніж в три рази з 2437,9 тис. грн до 768,1 тис. грн. За наступні два роки ситуація кардинально змінилась в позитивну сторону, що підтверджує наявний значний приріст чистого прибутку – до рівня 14023,6 тис. грн.

Аналіз нарахування і сплати податку на доходи фізичних осіб на досліджуваному підприємстві вказує на зменшення сумарних розмірів доходів виплачених податковим агентом, в ролі якого виступає ХХХ, як своїм найманим працівникам, так і особам, які є власниками частки підприємства, володіючи майновими та земельними паями та самозайнятим особам, що виконують роботи та надають послуги підприємству. Причому така тенденція є, загалом, стабільною, як по абсолютних, так і по відносних загальнорічних розмірах. В той же час, відмінною є тенденція зміни розмірів нарахованого податку на доходи де зростання сукупної величини податку на доходи фізичних осіб за 2018 – 2019 рр. становило 0,13 %, а за наступний 2020 р. – аж на 17,38 %.

Вивчення складу та структури оподатковуваних доходів дає підстави

свідчити про те, що загальне зменшення за 2018 – 2019 рр. нарахованих ХХХ на користь фізичних осіб доходів обумовлено, виключно, зниженням абсолютного розміру виплачених дивідендів, в той час як зміна обсягів решти видів виплачуваних доходів мала позитивну тенденцію. В наступному 2020 р. на підприємстві розміри окремих видів доходів змінювались з протилежними.

Аналіз складу і структури доходів з яких утримувався в ХХХ податок на доходи фізичних осіб, за досліджуваний період, засвідчив той факт, що в складі оподатковуваних доходів на тлі домінування доходів, що виплачувались власникам земельних часток (паїв), вагому роль у формуванні сукупного податкового навантаження підприємства відігравав нарахований податок на доходи у працівників у вигляді заробітної плати та виплат прирівняних до неї.

Аналітична оцінка діючої практики оподаткування доходів найманих працівників виплачених ХХХ у вигляді заробітної плати свідчать про наявність одночасного впливу цілого ряду факторів на загальну динаміку нарахованого податку: величини середньомісячної заробітної плати, середньорічної чисельності працівників, частки осіб, що користувались податковими соціальними пільгами. Тенденції зміни розміру даних факторів сукупно забезпечили збільшення надходжень до бюджету більше ніж на половину (51,4 %) за 2018 – 2019 рр. та майже на третину (32,2 %) за наступні два роки.

На основі узагальнення позитивного зарубіжного досвіду доведено, що на особливість прибуткового оподаткування населення в кожній конкретній державі впливає ряд факторів, серед яких можна виділити консервативність, податкову культуру населення, економічну ситуацію тощо. Більшість держав використовують прогресивну шкалу оподаткування, оскільки саме вона як інструмент перерозподілу доходів слугує встановленню соціальної справедливості.

Обґрунтовано превентивні заходи по оптимізації окремих елементів управління та адміністрування податкових правовідносин в сфері особистого оподаткування шляхом впорядкування організаційного механізму справляння податку на доходи фізичних осіб.